Man skulle straks drikke sin urin og bade såret med den (25), pisse i en træsko og hælde urinen i et hugormbidt kreaturs hals eller pisse direkte i dets gab, så ville dyret snart komme sig (26). Det var i MJylland et alm, brugt husråd at drikke urin blandet med sødmælk (27), i Vendsyssel sødmælk med krudt i (28). Den kloge Maren Haaning i Vindblæs gav patienten knust hugorm og tjære (29); man havde altid en flaske skorpionsolie stående til et hugormstukket husdyr (30).
Andre midler mod følgerne af hugormebid: *74* 204-06; *534b* 131f; *296g* (registeret); *103b* (reg.).
Hugormens bid kan læges, for den har i panden billedet af en salvekrukke, men snogens bid er ulægeligt, på dens pande ses en skovl og en spade liggende over kors (VSjælland; 31).

1900-47 blev i Danmark årligt behandlet gennemsnitlig 70 personer efter hugormebid, seks børn og en voksen døde af forgiftningen. Før serumindsprøjtning blev obligatorisk var dødelighedspromillen 2.4, efter 1925 faldt den til 1.2 (32).

LITTERATUR: (1) *436c* 62f; (1a) *521* 179 (Thy); (2) *464g* 2,210; *794* 7,67; *160* 1906/23: 1172; (3) *814* 30; (3a) *602* 11,1894,187; (4) *794* 5,1887,108f; (5) *464g* 2,207; *160* 1906/46: 2653; (6) *296f* 130; (7) *160* 1906/23: 2651 (1934); (8) *160* 1906/35: 2176 (Skorup s. ØJyll.); (9) *296g* 1,54; (10) *296g* 2,91,100; *74* 206; (11) *296e* 3,135; (12) *464g* 2, 208; (13) *212c* 1,665; *489* 14 (o. 1850); (14) *212b* 220; *794* 2,1884,28f,46; *464g* 2,210 (Sønderj.); (15) *785b* 120; (16) *867* 3,1886,302; (17) *936b* 218; (17a) *436* 192 jf. *847b* 3,526; (18) *464g* ny rk. 6, 121 (Give s.); *296f* 132; (19) *464* 4,1879,394; (20) *160* 1906/23: 1571 (V. Hornum); (21) *224* 1,1893, 14; (22) *770* 200; (23) *160* 1906/23: 2419,2651, 3135 m.fl.; (24) *326* 28/4 1909; (25) *794* 2,1885, 48; *464g* 4,595 (Lemvigegnen); *858* 267; (26) *464g* 6.2,477; *296f* 130; (27) *464g* 2,206; *436c* 62; (28) *202c* 2,57; (29) *714* 101; (30) *296e* 3,171; (31) *436c* 92; (32) *566* 13; *151* 5,242.

ANDEN ADFÆRD

1. marts stikker hugormene deres hoveder op af jorden (1), de kryber af graven på Graversdag 12/3 eller Fruedag 25/3 (2), og kommer Hugosdag 1/4 frem fra vinterdvalen (3). De plejer den første tid at ligge tæt sammen, en mand gik da en halv dag på heden og slog dem ihjel (Grindsted; 4).
Hugormene avles af lig og ses derfor ofte på kirkegårdsmuren (Reerslev; 5); de bor i bregner, som derfor kaldes hugormekål (6), og siges at lægge deres æg i mos ved gamle træer (7); når den har fået unger sprækker den og dør med det samme (Køng VFyn; 8).
Hugorme færdes altid to og to og hjælper hinanden (9). De kan trække en due til sig blot ved at stirre på den (Thistedegnen; 10), de stirrer fuglene ned i gabet (11), således går frøerne skrigende i halsen på dem (Sønderjylland; 12).
Den er et hævngerrigt dyr. Hvis den ikke kan skade en mand, som sårede dens fæller eller slog dem ihjel, forfølger den hans husdyr (9).
Lægger man sig til at sove i det fri kan en hugorm kravle gennem ens åbne mund ned i maven eller ringle sig sammen om navlen (ØHanherred; 13). I en tørvemose sov en karl til middag, hans kammerat holdt sig vågen og så en hugorm krybe

At hugormen har været frygtet som vores eneste giftslange fremgår tydeligt af dette billede. Ormens størrelse er dog noget overdrevet! Træsnit i Olaus Magnus: Historia de gentibus, 1555.

ind i karlens mund da han gabede i søvne. Han tav med, hvad han havde set, selv om den anden karl følte sig dårlig uden at vide, hvad han fejlede, og han blev ved med at skrante. Året efter sov han atter i mosen, og kammeraten så en hugorm fulgt af ni unger krybe ud af hans mund. Lidt efter ville de ind igen, men det hindrede han ved at vække ham. Siden var karlen rask (14).
Hugormen »sætter rumpen til snuden i et hjulspor og triller så frem« (o. 1700; 15), den skal kunne tage halen i munden og løbe som et hjul (1763; 16) hurtigere end en hest og således indhente et menneske (17); man slipper fra den ved at forlade vejen (hugormen må følge hjulsporet) eller dreje brat, da den ikke kan skifte retning og fortsætter lige ud (18); den kan også springe så højt som en mand er høj (19).
Når hugormen skifter ham bider den aldrig, dens tænder fyldes ikke med gift før hammen er lagt; i den tid kan den heller ikke glide på bugen og må derfor trille afsted som et tøndebånd (20).

Hugorm bidende sig selv i halen. Tegning i Ingvor Bondesen: Æventyrets Dyreverden, 1887.

Den skal holde meget af mælk (sml. s. 336). »I en gård på Brande hede har en hugorm i et par år sommeren igennem regelmæssigt indfundet sig ved malkningen og fået en tår mælk. Den har sin egen lille skål stående i stalden ... noget derfra får kattene deres mælk i en anden skål, og ingen tænker på at genere hinanden« (o. 1930; 21).
Pisker man hugormen med et ris skriger den (o. 1700; 15). Man troede på Fyn, at nogle hugorme har hoved og næb som en and, om aftenen kunne man høre dem rappe fra rederne ved vandet (22). De kvækker som frøer, men med en lidt mere klinger lyd (Grindsted; 4), og kan synge så nydeligt (23); »i stille sommeraftener høres fra hededammen en melodisk, fjerntlydende snurren, nogle siger, at det er hugormen der synger for sin kone« (men det er natravnen) (24).
Karlene på en hedegård øst for Skørping fortalte o. 1880, at hugormen tidligt om morgenen kunne stikke hovedet op af lyngen og synge. Da Mosegården i Store Vildmose brændte gik en mand fra Kongerslev derhen; han havde været kordreng i Ålborg, og undervejs mødte han en stor flok hugorme, som sang: Hvo véd hvornår mit liv har ende (25). Endnu 1954 påstod en mand over for en lærer i Bjørnlund ved Dronninglund, at hugormen kan synge om aftenen; det var, sagde han, de fleste unge og ældre helt overbeviste om (26).

Efter at kong Harald Hårderåd 1061 havde lagt til med sit skib ved en lille ø i Limfjorden, lod han folk lede efter en *lyngorm,* som skulle vise hvor der fandtes ferskvand (27).
Med et grønt blad, som den henter, kan hugormen få et tilstoppet hul til at åbne sig (Vendsyssel; 28) sml. s. 332; når den ældes æder den fennikel og bliver ung igen (o. 1300; 29).

LITTERATUR: (1) *160* 1906/23: 1685; (2) *794* 5,1886,36; *464f* tb. 1,71f; (3) *160* 1906/23: 2485, 2519; *777g* 70,73; (4) *160* 1906/23: 2651 (1908); (5) *160* 1904/27: 283 (1892); (6) *160* 1906/23: 2413; *103b* 1,43; (7) *794* 5,1887,108; (8) *436c* 62; (9) *602* 11,1894,186,188; (10) *160* 1904/27: 1308 (1881); (11) *160* 1904/27: 1172 (1881); (12) *160* 1904/28: 3331 (1885); (13) *202c* 2,57; (14) *464g* ny rk. 2,170f; (15) *170* 1909,67; (16) *693b* 1,659; (17) *436* 193; *464* 9,1888,19; *794* 2,45 (NFyn); (18) *534b* 128; *160* 1906/23: 2651 (1934); (19) *464g* ny rk. 2.1,142; (20) *160* 1906/23: 294 (1943); (21) *224* 1933,58; (22) *160* 1904/30: 1032 (1890); *794* 2,45 sml. 5,108; (23) *464g* ny rk. 2.1,142; *794* 5,1887,109; (24) *318* 119; (25) *160* 1906/23: 1534 (1941); (26) *52* 13/12 1954; (27) *151* 5,232 jf. *850* 24/9 1936; (28) *212c* 1,665; (29) *312* 15,123f sml. 259.

MAGISK USKADELIGGØRELSE

Der var kloge folk, som ved at »læse« over en hugorm kunne binde og løse den. En *døllet* hugorm er helt uskadelig; man kan gøre med den, hvad man vil, den evner ikke at bide før en anden trylleformular har løst den (1).
En mand kom ind på Mariager apotek med en hugorm liggende på sit nøgne bryst og spurgte apotekeren, om han ville have den til pynt. Han svarede undvigende, fortsatte med at røre noget sammen i et glas og sagde så: å, den sølle orm! – Det var netop de rigtige ord, og ormen bed ham øjeblikkelig. Det hændte også i en butik i Fakkegrav mellem Horsens og Vejle; en mand kom ind med en hugorm viklet om armen, og tjenestepigen udbrød »Herre min Jesus, hvad er det jeg ser!« Hugormen fo'r straks hen og bed hende i armen, så hun døde. Af to vers i en ældgammel salmebog kunne det ene bruges til at binde og det andet til at løse hugorme med. Det var synd at gå fra en bundet hugorm uden at løse den igen, men man skulle kaste den løste hugorm fra sig og skynde sig bort før den bed én (2).
Til den første hugorm, man så om foråret, skulle man sige tre gange (3):

Lad du mig og mine gå,
så lader jeg dig og dine gå;

Hugorm den skønne,
far i busken den grønne,
bevar mig og mine,
så skal jeg bevare [skåne] dig og dine;

Hugorm så skøn
i busken så grøn,

bliv du borte fra mig og mine,
så skal jeg spare dig og dine.

Marie Vævers på Vorbasse Sønderhede sagde dette til den første hugorm og traf ikke andre den sommer (4); en mand i Sunds VJylland gjorde det altid og blev aldrig bidt af en hugorm skønt han daglig færdedes på heden (5).
Når en mand i Grønderup SFyn fløjtede kom hugormene fra hele omegnen hen til ham, han bandt dem i et knippe og lagde dem over et risgærde, men løste dem igen om aftenen (6).
Nogle kloge folk tegnede med en kæp en cirkel omkring hugormen samtidig med besværgelsen eller lokkede den ind i kredsen, hvorfra den ikke kunne undslippe (7) og måtte løbe rundt til den ved solnedgang døde af udmattelse (8). En klog mand i Lønborg skrev i sin cyprianus (tryllebog): Man prikker med et skud af et 1-årigt piletræ i jorden omkring den, så kan den ikke slippe ud af cirklen og er død næste morgen, »men det gør et kristent menneske ikke« (9). Hvis hugormene levede i cirklen efter solnedgang faldt de over manden og åd ham før de forsvandt (Kare ved Randers fjord; 10).
I en række sagn tilbyder kloge mænd at samle og brænde alle hugorme og snoge såfremt der ikke lever en lindorm på egnen; det lykkedes bl.a. på Bogø (11).

»Slangetæmmeren« Per Nibe i det østlige Vendsyssel kom en dag til Frederikshavn med nogle hugorme i en sæk. Han blev ved acciseboden spurgt, om han havde varer der skulle fortoldes, og svarede: nej, det er kun nogle bakkeål. Bommanden regnede med, at det var almindelige ål, beordrede sækkens indhold hældt ud og flygtede op på et bord, hvor han bad Per Nibe samle ormene sammen og forsvinde (12) sml. s. 332.

LITTERATUR: (1) *436c* 83 (VSjæll.); (2) *464g* 6. 1,347f; (3) *464g* 2,210; *464* 6,1883,257; *464q* 94f (Lemvigegnen); *937u* 28f; andre formularer: *650b* 324-31; *74* 204f; *296g* 2,63,126; (4) *160* 1906/46: 2653; (5) *296f* 130; (6) *251* 143; (7) *464* 4,1879, 402f; *464g* 2,208f; (8) *154* 571; (9) *296g* 2,169; (10) *464g* ny rk. 2.1,136 sml. 138; (11) *464g* 2, 197-99,202f; (12) *475* 10,1958,88.

MODVÆRGE, JAGT OG DRAB

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): violduft, lugten af planten ambra og røg af brændende katost (Malva) fordriver hugorme; hænder gnedet med frø af peberrod kan uden risiko gribe om hugorm; lægges en krans af frisk betonie omkring dem kan de ikke krybe bort, de bider og pisker hinanden med halen indtil de dør.
Hugorme flygter for bæreren af en hasselkæp skåret St. Hans nat, hvormed blev trukket en cirkel omkring en hugorm (2) sml. s. xxx.
Der kommer ingen hugorme i en gård, som har en rød hane (3).
Man må ikke kaste eller jage efter hugorme (4); mange mente det bragte ulykke at slå en hugorm ihjel og bar den forsigtigt væk fra huset (5). Jo flere hugorme man dræber, desto flere vil man møde (6), for hver ihjelslået møder man tre andre (Hejnsvig; 7), de øvrige hugorme løber ud for at lede efter den forsvundne (Vodder; 8).
At dræbe en hugorm giver forladelse for ti synder (Sdr. Felding; 9), men det er farligt at gøre det, drabsmanden vil overalt blive forfulgt af hævnger-

Historikeren P. F. Suhm overrækker Christian 7. sit hyldestbrev »Til Kongen« efter Struensees fald. Monarken træder den besejrede giftslange under fode.

rige hugorme (10), »så han næsten ikke kan gå for dem nogen steder« (11). En hugorm skal dræbes så hurtigt at den ikke når at fløjte og således kalde sine kammerater til hjælp (12).
En mand, der mejede korn, kom af vanvare til at såre en hugorm. Da han havde lagt sig til at sove kom en hugorm for at slå ham. Manden skønnede, at det var dens mage, som ville hævne sig, og

kastede den over på åens anden side. Mens han sov mærkede han et hugormeslag og vågnede. Den fik alligevel sin hævn (13).

En karl på Fyn fældede et gammelt hult egetræ. Der kom en hugorm ud af det, og han slog den ihjel med øksen. »Det skulle du ikke have gjort«, sagde farfaderen, »den slags dyr skal man nøjes med at skræmme«. Da karlen ville fortsætte arbejdet opdagede han, at øksen havde fået et skår i æggen. Han opsøgte en skærsliber, som erklærede, at øksen ikke kunne repareres fordi der var edder (gift) i den, og han rådede karlen til ikke oftere at komme i skoven, da ormens kammerater sikkert ville hævne sig. På sin bryllupsdag red han gennem skoven, hvor en hugorm så lang som et læssetræ satte efter ham. Lige ved porten til pigens hjem huggede den i hans støvle. »Så nær var den mig dog« sagde han og slog en hånd mod støvlen. Men på den sad der edder, som trængte ind i hånden, den svulmede op og om natten døde han (14).

Hugormen anses ligesom snogen og stålormen for at være meget sejlivet. Hvor meget den end plages og mishandles tidligt på dagen dør den ikke før solen er gået ned (15), ja selv om den blev skåret i flere stykker (Bornholm; 16), »men det er løgn« (17).

Har man fjernet tungen (sml. s. 340) kan hugormen kun leve videre hvis den hurtigt kommer til vand (18). Indgnedet med tjære løber den ind i sit bo og driver de andre hugorme ud (19). Lidt tobakssaft (pibesovs, skråtobaksspyt) i dens gab virker øjeblikkeligt dræbende (ØJylland; 20), får hovedet til at svulme op så det revner (21). »Bønderne véd på en let måde at dræbe disse dyr. Når de træffer et byder de det en pibe tobak, og straks griber ormen over pibespidsen i den hensigt at bide den over uden at ane, at den derved får halsen fuld af tobakssovs, hvoraf den straks revner i hele sin længde og dør under de frygteligste pinsler« (22). Samme virkning blev tilskrevet »lidt af det hvide fra ens egne tænder« (23).

Fik karle under tørvegravning øje på en hugorm halshuggede de den med klynespaden og satte dens afflåede skind op under hattebåndet, hvor det sad og vred sig indtil det var aften (o. 1900; 24). Om den kloge Otto Lindvig i Borris fortælles: Når hugormen lå sammenrullet med løftet hoved parat til at hugge, stod Otto og kredsede og korsede med hånden over dyret, og så greb han det pludselig i nakken, trykkede dets underkæbe ned og spyttede i gabet på det (han skråede dog ikke), og så tog han en pind, som han pressede mod hugormens strube, og med et rask tag rev han hele skindet af på én gang. Dyret slyngede sin blodige krop om hans håndled, men han holdt stadig fast om dyrets nakke, indtil hugormen var død. Det så fælt ud ... Bagefter puttede Otto kroppen ned i sin lomme. Hugormene skulle tages før Valborgsdag (30/4), de blev brændt til pulver og brugt mod kalvekastning (25).

LITTERATUR: (1) *312* 11,27f, 54,66,72f,80,107, 125,145f,154,165,168,278f jf. 246f,278f; (2) *761* 4,1872-73,162; *464* 4,1880,40f; *296g* 2,111,125, 169; *464g* ny rk. 6,328; (3) *464* 6,258; (4) *464g* 2, 210; (5) *296d* 211 (Silkeborgegnen); (6) *464g* ny rk. 2.2,522; *937u* 28f; *794* 5,1887,109; *785b* 109; (7) *160* 1906/23: 2654; (8) *599* 18840; (9) *160* 1906/23: 2497 (1952); (10) *436* 192; *160* 1906/23: 1504,1724,2157 m.fl.; *224* 1920,49; *867* 3,1886, 302; (11) *794* 5,1887,108; (12) *212b* 220; *202c* 2, 57 (ØHanh.); (13) *464g* 2,207f; (14) Folkebladet (Vejen) 22/3 1909; (15) *436* 192; *464* 4,360; *160* 1906/23: 1022 (1911); (16) *160* 1906/23: 683; (17) *489* 15; (18) *464g* ny rk. 2.1,138f; (19) *160* 128/1; (20) *160* 1906/1: 2224; (21) *418* 312; *464g* 2,206; *489* 15; *160* 1904/46:2653; (22) *464g* 2,206; (23) *436c* 63; (24) *154* 570; (25) *296g* 2,177f.

Helleristning fra Benzonhede, Djursland, med afbildning af hugorme. Foto: Nationalmuseet.

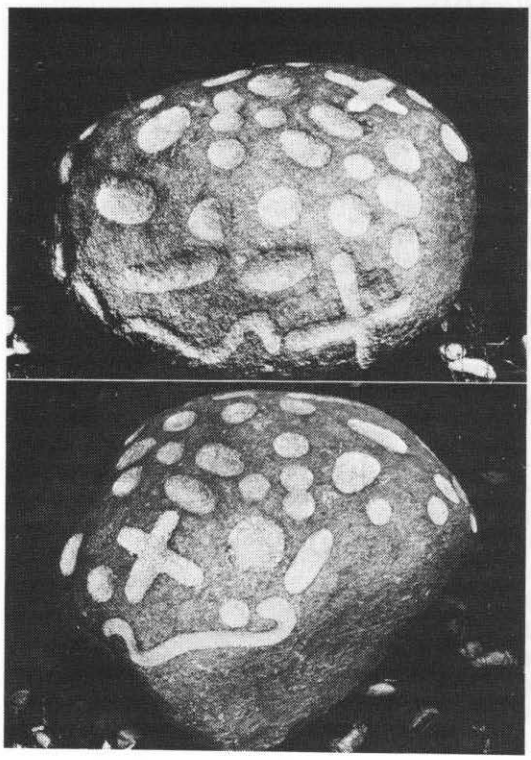

Hugorm krybende med spillende tunge gennem vegetationen i Nørlund plantage, Midtjylland. BIOFOTO/Bert Wiklund.

MOD TROLDDOM

Helleristninger visende slanger forekommer i Danmark på sten fra Bjergagergård ØJylland og Benzonhede på Djursland (1). Fra bronzealderen er fundet knogler af hugorm eller snog, som tillige med andet lå i en læderpung (Hvidgårdsfundet ved Lyngby NSjælland) og i en bronzeæske (kvindegrav i Maglehøj ved Frederikssund); de blev formentlig benyttet af trolddomskyndige (2).

Med hugormens afkastede ham i venstre armhule har den onde ingen magt over én (3).

Uheld og sygdom blev ofte tilskrevet ondsindede, overnaturlige magter eller væsener og søgt modvirket med et afværgende tryllemiddel (apotropaion). Gav fløden ikke smør fordi den var forhekset skulle hugormens tvespaltede tunge (brod) anbringes i kærnestaven (4). Mislykkedes brændevinen gang på gang blev en hugorm sat levende i en ny sort potte og gravet ned under gruekedlen, så kunne hekse ikke ødelægge brændevinen (5); begravet under stadet gav den held med biavlen (Sønderjylland; 6).

Når man byggede et hus skulle man for at værne det mod uheld lægge en hugorm i en gryde, komme tre håndfulde af hver slags fødevarer deri og med stenlåg over begrave den i huset. »De kunne høre den synge dernede i jorden i ti år efter« (Thy; 7), den levede i 100 år, men kiggede man til den faldt den sammen som havde den længe været død (8).

Mod vanheld forårsaget af onde mennesker: ved solnedgang kastes en levende hugorm midt på gårdspladsen eller den sættes i en ubrugt lerpotte inden for stalddøren (Maren Haanings cyprianus; 9). En gårdejers køer og svin var næsten altid syge og han fik af en klog mand det råd at grave en hugorm levende ned under staldens dørtrin, så dyrene passerede den ind og ud (10). Det blev i Jylland ofte praktiseret som værn mod kalvekastning (11).

»Det er nu cirka 30 år siden [= o. 1800] der blev gravet to flasker ned i den sønderste gård her i byen [Dokkedal ved Lille Vildmose], den ene under deres fårestidør og den anden under kohusdøren. Der var en hugorm i hver flaske, og de blev gravet levende ned. Jeg var med til at få dem i flaskerne og bar dem hjem. Der skulle jo være held ved det« (12).

På Bornholm skulle hugormen være fanget i marts måned, den hindrede køerne i at blive forheksede (13). Under nedrivning af gamle ejendomme blev fundet krukker, flasker o.l. med ske-